

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

FELSEFE, İCTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFIYA, EDEBİYAT

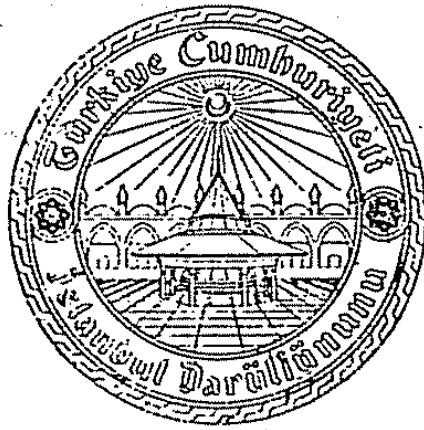
İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR

BU SAYIDA

MAKALELER :

Sahife

Mehmet İzzet Beyin ölümü Yusuf Şerif	1 - 2
İzzet B. Hilmi Ziya B.	3 - 8
İzzeti ne için tazîz ediyoruz Sadrettin Celâl	9 - 13
Mehmet İzzet Bey fikri şahsiyeti ve hizmeti İsmail Hakkı	14 - 17
İzzet Bey kimdi Orhan Sadettin	18 - 24
İzzet Beyin fikri şahsiyeti M, Şekip	25 - 29
Merhum Mehmet İzzet Bey Halil Nimetullah	30 - 32
Zavallı İzzet Bey Mehmet emin	33 - 34
Mehmet İzzet Beyin hayatı Sıtkı	35 - 37

İSTANBUL
CUMHURİYET MATBAASI
1931

İZZET BEY

Felsefe cereyanları birer an'anenin eseridir. Her felsefî manzume diğer bir manzumeden doğmuş ve onun üzerine kurulmuştur. Fikrin terakkisi ancak bu an'anevî irtibatı muhafaza etmekle mümkün olur. Yeni bir şey yaratmak için eskinin içinden geçmek, eskinin bütün ihtiyaçlarını duyduktan sonra onu tenkit ve ikmâl etmek lâzımdır: Aristo Eflâtundan doğdu. Rousseau mukavele fikirlerinin kemali ve muntehası olarak vücuda geldi. Her itizâl hareketi mutlaka uzun bir intisaptan sonra başlamıştır.

Memleketimizde henüz çok yeni olan felsefe hareketlerinde de yarıdıcı olmak için bundan başka bir yol tasavvur edilemez. Her gelen büsbütün yeni bir hakikattan bahseder, herkes yeni bir kuş dili konuşursa mefhumlar üzerinde anlaşılmaya asla imkân olmayacaktır. İşte bilhassa bu itibarladırki, çok kısa olan fikir tarihimizde merhum müderris İzzet Beye bir büyük hisse ayırmak lâzım gelir.

Bizde Namık Kemalle başlayan hissî vatan alâkası Prens Sabahattin de vatan tahlili ve vatan ilmi haline gelmiş; „ilmi içtima „ in noksan usûl-leri arkasından Ziya Gök Alp „içtimaiyat „ in mükemmel vasıtalarile vatanı nüfuz etmek imkânlarını göstermişti. Ziya Gök Alp fikrî an'aneyi devam ettirdi, tashih ve ikmâl etti; ameli bir ihtiyacı bir ilim ve felsefe hareketi haline kâlbetti. Fakat her cereyan gibi onun da, halledemediği yeni mes'eleleri ve ufukumuzda açtığı yeni sualleri olması lâzımdır. Bu suallerin en başında şöyle bir soru gelir: eğer büyük adamlar cemiyetin eseri ise, neden cemiyet filân adamda tecelli ediyor da diğerinde etmiyor; ve büyük adam bir otomattan ibaret ise, zaten olması mukadder olan içtimai tahavvül için büyük adama ne lüzum vardır? Yahut şöyle de diyebiliriz: büyük adam eğer hürriyet, tav'iyet ve ihtiyar değilse içtimai zaruret ve muayyeniyetlerin tekâmülünü izah için onu müdahale ettirmek abes değildir? .

İzzet Bey „İçtimaiyat „ cereyanının içinden geçtikten sonra bu içtinabı imkânsız mesele karşısında yeni bir izah şekli aramağa mecbur oldu. Onu „Büyük adamlar ve muasır hayat „ ismindeki eserini yazmağa sevkeden -bilhassa- bu endişe olmuştur. İzzet Bey nazarında cemiyet ve büyük insanlar, diğer ifade ile cemiyet ve fert meselesi nihayet zaruret ve hürriyet meselesine münce olur. İcabiye bir ilim telâkkisini aşarak bir nevi vücut

nazariyesi, bir felsefe yapmak isteyen müellif burada (Schelling) in meşhur panthéiste felsefesine miiracaat ediyor. Malûmdurki Schelling hürriyetle zarureti vahdetin içinde terkip eder. Bu iki mefhum yalnız başına kabili tasavvur olmayıp, mutlaka birinin vücudu diğerini de istilzam etmektedir. İzzet Bey bu eski metafizik telekkisini muasır bir mevzua nakl ederek fert ve cemiyeti, içtimâî zaruret ve ferdi hürriyeti tabiat vahdetinin birer unsuru ve mutemim birer cüz'ü olarak görmüş; bu suretle bir nevi içtimâî vahdet felsefesine vasıl olmuştur.

Muderrisin en fazla içtinap ettiği şeylerden birisi de „ülemayı rüsum„ gibi doğmatique olmaktı. Muhtelif meselelerdeki tereddütleri, giipheleri hakikata emin olarak vasıl olmak içindi. İzzet Bey her terkibe ulaşmak için daima bir dava ile bir nakizi dava arardı. Fransada uzun müddet (Hamelin) tarafından kullanılmış olan Hegel'in bu eski mantiki usulüne yabancı olan zihinler, onda giiphecilik ve imansızlık aramakla çok büyük hataya düşmüşlerdir.

Kendisindeki bu panthéiste temayul diğer eserlerinde daha fazla inkişaf etti. Netekim Ziya Gok Alpin ortaya attığı meselelerin en mühimlerinden biri olan „hars„ ve „medeniyet„ meselesini, bunun bilâvasıta merbut olduğu „milliyet nazariyeleri„ telekkisini tekrar ele alarak liendi noktai hareketinden mütaleaya başladı.

„Milliyet nazariyeleri ve milli hayat„ ismindeki kitabını bu gaye ile yazdı. Bu eser, yeni bir fikri ortaya atmak ve onu hararetle müdafaa etmenin tereddut ve kararsızlığını gösteriyor. Milliyet hakkında gazeteler ve ~~efkâr~~ umumiyede tedavül etmekte olan fikirleri uzun bir tenkitten geçirdikten sonra, müellif kitabının son tarafında liendi fikirlerine pek küçük bir yer ayırmaktadır. Dikkatsiz bir bakışın altında vahdetten ve hakim fikirden gibi görülen bu eser, hakikatte, gayet sarıh bir insaniyetçilik kanâatinin müdafaasıdır. İzzet Bey bu eserle daha sarahaten dar muayyeniyetçilige isyan etmiş; Schelling ve Hegel den mülhem olan vahdetçi felsefesinde ilerlemiştir. Mutevaffanın en müntehap feylesofları Baldwin ve Croce idi. Yeni Schellincilik ve yeni Hegelcilik felsefelerini temsil etmekte olan bu iki berhayat mütefekkir adeta onu günden güne, çok zihayat ve feyizli bir „panthéisme„ e ~~doğru~~ sevketrnekte idi. Yine bu temayüllerin sevkiledirki aziz müderris bilhassa (Spinoza) iizerinde fazla durmuş; hayatının son zamanlarında felsefe cemiyetinde verdiği bir tebliğinde, cemiyetlerde gaiyetçilik mes'elesi münasebetile vahdetçiliğe karşı olan sarıh temayülünü, garp mystique lerinden Ekhart ile olan fikrî karabetini ~~tasrih~~ etmişti.

Felsefe cemiyetinde bu mevzu üzerinde yaptığı münakaşada bütün

içtimai meseleleri bir hakim fikir etrafında nasıl topladığı sarahatle görüldü. Cemiyet ilmi onun için bir vasıta ve bir nevi felsefî girizgâhtı. Esasen „içtimaiyatın hududu,, hakkında vermek istediği ve maalesef dinlemeğe „muvaffak olamadığımız ikinci tebliğinde muhtelif içtimaiyat noktai nazarlının tahlil ve mukayesesini yaptıktan sonra bütün manevî hayatımızı kuşatmak isteyerek, bir nevi vücut nazariyesine münfer olan „ Cemiyet felsefesi,, ni tenkit edecekti.

Hayat mecmuasında intişar eden makalelerinde Firckandt, Gemelli, ve Rus içtimaiyatçıları hakkında verdiği izahat hangi cemiyet telekkisine doğru gittiğini sarahaten gösteriyor. Fakat mevcut eserlerinde daima; Türk felsefesinde şimdiye kadar hakim olan Fransız içtimaiyat telekkisinin tesirleri görülür.

Milliyet nazariyeleri kitabında vâsıl olduğu en esaslı netice, milliyetin kan, toprak, iktisadî şerait, ilh. gibi mihanîki ve zarurî prensiplere tâbi olmayıp gittikçe insani gayelere doğru teveccüh etmekte olan bir hürriyet olduğu kanaatidir. İzzet Beye göre : cemiyetler tekevvünü noktai nazardan, üç safhadan geçmektedir. Birinci safha ruhla maddenin yekvücut, gayri mütemeyyiz olduğu hali iptidaidir. Henüz daha insan tabiattan ayrılmamış ve kendi içine kapanmamıştır. Bütün iptidai kalanların sihrî ve kablelmantîki zihniyeti bu devreye tekabül eder. İkinci safha ruhun bedenden ayrıldığı, madde ile mânânın ayrı ayrı birer âlem haline geldiği devredir. Burada insan kendi içine kapanmış, ve derunî âlem tabiattan uzak ve ona — her hususta — zıt kalmıştır. Bütün dinler ve kurunu vusta devri bu safhaya dahildir. Nihayet üçüncü safhada ruh bedenle tekrar birleşmiş, madde ile mânâ ittihat etmiş; tabiri diğerle, ruh maddeye ve tabiata karşı büyük bir iştîyak ile atılmıştır. İşte İzzet Beye nazaran milliyet devri ruhun bu vahdet haline ve tabiatla yekvücut olmasına tekabül eder.

Müellifin bu eserinde Schelling felsefesine ne kadar merbut olduğu görülmektedir. Bu hususta onu eski romantique felsefeye bağlayan — şüphe yok ki — (J. M. Baldwin) idi. Bu İngiliz filosofunun „şeniyeti tekevvünü nazariyesi,, yahut „Pançalisme,, „Bilvasıta ve bilâvasıta,, isimli kitapları — doğrudan doğruya — bu meseleyi halle çalışmaktadır. İzzet Bey bir aralık muasır Hegelcilere de temayül etti ise de onda daima Schelling ve Baldwin hakim oldular. Vahdetçi bir felsefe, insanı daima „zıtları cemetmeğe,, sevkedecektir. Plotin, Spinoza, şark panthéiste lerinde daima bu hâl görülür. Mademki İzzet Beyde hakim olan vahdetçilik; o halde elbette o, her fikrin müsbet ve menfi tezahurlarını aynı derecede haklı bulacaktır. Her iki kutbu noksan hakikat olarak görmek; onları vahdetin yekpare hakikatinde birleştirmek isteyecektir. Nitekim merhum

Türk Ocağında verdiği bir konferansında Tefvîk Fikret ile Ziya Gök Alpî hürriyet ve zaruretin an'anecilik ve cezriliğın iki zıt kutbu olarak görmüş; hakikatin yalnız bir tarafta değil, bir vasatı adilde hiç değil, fakat vahdetçi ve mystique gözle anlaşılabilen bir terkipte olduğunu söylemek istemişti.

İzzet Beyin bu kitabında ileriye sürdüğü Baldwinden mülhem olan bu milliyet telekkisi bütün fiil ve hayatî ehemmiyetine rağmen münevver zümre arasında tanılamadı. Bunun sebebini fikrin veya münevver zümrenin zafında değil, fakat İzzet Beyin felsefî usûl ve tarzında aramak lâzım gelir. Filhakıka fikir adamlarında birbirine oldukça zıt olan iki ünmuzece tesadüf ediyoruz : birisinde fikirler sür'atle fiil ve hareket haline geçmeğe müsaittir. Onlar inşa ile aslâ iktifa edemezler, eserlerini bizzat telkin ve tatbik etmek isterler. Bu fiil ve telkin ihtiyacı onlarda o kadar ziyadedir ki, hatta fikirlerinin teferrüatı üzerinde işlemekten bile, çok defa "action,, mecburiyetiyle vaz geçerler. Bu nevi mütefekkirler bir kanaatin iman halinde neşrolunması için her şekli ifadeye ve her vasıtaya müracaat ederler. Telkinin kuvvetini temin için az çok dogmatique olmağa mecburdurlar. İşte Ziya Gök Alp bu nevi mütefekkirlerden idi. Onun az zamanda "popularisé,, olmasının sebebini bu noktada aramalıdır.

İkinci tip mütefekkirler ise bil'akis, muakaleci bir usûl takip ederler. Bunların nazarında bütün kıymet fikirdedir. Ve bir ressam itinasile, vehmile onun üzerinde uzun müddet çalışmak lâzımdır. Bu nevi muharrirler ammenin ihtiyacını düşünmeğe vakit bulamazlar. İmâl ettikleri eserin ikinci elden file indirilmesini beklerler. Tefekkürün vasfı mümeyyizi olan tenkit fikrini kaybetmemek için sür'atle file inen imanlardan fevkalâde ihtiraz ederler. İşte İzzet Bey de bu nevi mütefekkirlerden idi. Bu sebeptendir ki fikirleri şu küçük Türk münevver zümresi arasında hiç bir aksi seda uyandırmadı.

Bu tiplerden hangisinin daha iyi olduğu hakkında bir şey söylenemez. Çünkü bu mukadder bir felsefî mizaç meselesidir.. Fakat, şahsî kanaatimce, mütemadî tahavvüller ve inkılâplar geçirmekte olan zamanımız cemiyetinde, stabilité sini tamamen bulmuş bir cemiyette olduğu gibi fikir meselelerini fiil işlerinden ayırmağa imkân yoktur. Ve devrin umumî cereyanı, fikirle filin aynı insanda ittihadına müteveccihdir.

İzzet Bey tedrisatının ilk senelerinde Fransız ahlâkçısı Frédéric Rauh yu takip etti. Fakat az zaman sonra felsefe tarihinde - ki tetkikleri kendisini eski Yunan ahlâkından olduğu gibi Frédéric Rauh da görülen "ahlâkî tecrübe,, ve "empirisme,, temayülünden uzaklaştırdı. İzzet Bey tecrübeci ve hadsci felsefelerden daima içtinap etti. Bir hasbühâl esnasında kendisine Bergson ve James hakkındaki mülâhazasını sordum. Müteveffa bu temayülleri yeni felsefe sistemlerinin teessüsüne zemin hazırlayan anar-

şik ve muvakkat intikâl şekilleri olarak görüyordu. Bununla beraber o her zaman tahdit edici, ahlâkî hürriyeti ve mes'uliyet hissini öldürücü bir muayyeniyetciliğin de aleyhtarı idi. Hürriyet ve zaruret meselesini ahlâkın mihveri olarak görüyor; daima bu antinomie yi yüksek bir terkipte hâletmek çarâsini arıyordu. Şüphe yok ki kendisine bu yolda rehber olacak ilk felsefe Alman romantique leri oldu. İzzet Bey yine bu temayülün sevki-leridir ki islâm felsefesine merak etti. Şark menbalarını garp müdekkikleri vasıtasile tanımaya çalıştı. İmam Gazalî, Muhittini Arabî ve Hallaçla meşgûl oldu. Son yazılarında şarkla garbı mukayese etmek ve islâm feylesoflarından muhtelif vesilelerle nakiller yapmak merakı bu, alâkanın eseridir.

İzzet Beyin yazılarında üslûp itibarile çok mahsus ve seri bir terekki eseri görülür. Müteveffa ilk senelerde felsefî meselelerin Fransızca düşünülmesinden doğan bir üslûp buhranı içinde idi. Kitapları ve makalelerinin münevver zümre arasında yayılmamasında bunun kısmen tesiri oldu. Bu müşkülâtı herkesten daha iyi görmekte olan muharrir, son zamanlarda bilhassa Hayat mecmuasındaki yazılarında lisana büyük bir ehemmiyet verdi. Bir çok kanaatlerini felsefî müsahabe üslûbile ve temiz bir lisanla basitleştirmeye muvaffak oldu.

İzzet Beyde hakim olan terkipçi bir felsefe temayülü olmak itibarile o hiç bir noktai nazarda tam hakikat veya tam hata bulamaz. Her hangi bir felsefî davanın mutlaka bir aksi davası olacak; ve onlar yekdiğerini terkibi davada itmam edecektir. Bu sebepten müderris, bütün felsefî meselelere daima tenkit usulile dahil olarak onlarda vahdeti itmam edici hakikat hissini bulmağa çalışır. Müteveffanın tenkitleri ve münakaşalarında daima bu zihniyet hakimdir.

İzzet Bey oldukça kuvvetli bir münekkitti. Son zamanlarda iki garp irfanına istinat ederek hayli zenginlenmiş olan malûmatı, tenkitlerini sathî ve itibarî olmaktan kurtarıyordu. Hüseyin Cahit ve Mithat Beylerin (Durkheim) tercümelerini, Halil Nimet Beyin içtimai mantık hakkındaki makalelerine ait tenkitleri bu meýandadır.

İzzet Bey lise tedrisatına da hizmet etmeğe çalıştı. (Hesse) ve (Gleyse) den — kısmen mesâisine iştirâk ettiğim — bir içtimaiyat kitabı tercüme etti. Bilâhare Türk mekteplerine göre bunu tadil ve tatbik etmek suretile ikinci bir mektep kitabı neşretmişti. İçtimaiyat Fransada yalnız muallim mektep tedrisatı arasında mevcut olduğu için, müellifin bu sahadaki teşebbüsleri liselerde okutulmakta olan içtimaiyat dersinin ihtiyaclarına o kadar uygun değildi. Nitekim bilâhare Amerikadaki içtimaiyat tedrisatına ait Fakülte mecmuasında çıkan bir makalesinde bu noksanlığı

hissetmiş olduğu görülüyor. Liselerde tedrisat yapmamış olan bütün darülfünun hocalarının eserleri gibi bunlarda da program ve talebe seviyesinin tayini hususunda az çok nisbetsizlikler görülür.

Müteveffa daima bir ahlâk manüeli vücade getirmek ihtiyacını duyardı. Bir gün kendisine böyle bir eser yazması lüzumundan bahsetmiştim. Her zaman olduğu gibi bu meselede mütereddit bir ifade ile bu lüzuma kani olduğunu, fakat henüz böyle bir manüeli vücade getirmek için kendisini, kâfi derecede hazırlanmış hissetmediğini söylemişti.. Bundan sonra aradan altı yedi sene kadar uzun bir müddet geçtiği için bu tasavvurunu mevkiî file koyup koymadığını bilmiyorum.

Kitaplarında ve makalelerinde görülen kıymetli hususiyetlerden biri de mehaz meselesindeki dikkat ve itinası idi. Bu sahada büyük bir ahlâkî takayyüt gösterir; yalnız bilâ vasıta müracaat ettiği kitapları işhat eder; her hangi bir meseleye dair memleketimizde kendisine takaddüm eden müellifleri ve eserlerini — bilvesile — tahşiye ederdi. Bu alâka, onda felsefî an'ane fikrine ne kadar merbutiyet olduğunu, ve eserini meydana çıkarmak için bir san'atkâr ihtimamı ile ne derecede teferrüata kıymet verdiğini gösterir.

Şu bir kaç eser ve Hayat mecmuasında çıkan bazı makalelerinde biz İzzet Beyin gittikçe olgunlaşmaya başlayan felsefesinin dağınık hatlarını görüyoruz. Nekadar yazık ki, binasını plânları üzerinde bırakarak giden ve muannit bir ihtimamla her taş üzerinde birer birer durmasını bilen bu kıymettar fikir mimarının ikmâl edilmiş, tam hiç bir eserine malik değiliz.

Muhterem müderrisin — ihtimâl — bazı fikirleri takrirleri arasında, intişara vakit bulamadan kalmıştır. Bir çok senelik mesaiye mal olan bu tettebbü mahsûllerinin kaybolmadan yeni nesillere tevdi edilmesi için, bir an evvel toplanıp tasnif ve neşrettirilmesini Darülfünun hey'etinden ve maarif vekâletinden haklı olarak bekleriz.

İzzet Bey, yarı kalmış eserile bile, bütün bir neslin yüzünü ağırtacak insandı.

1 - 1 - 1931

Istanbul ve Galatasaray liseleri felsefe muallimi

Hilmî Ziya
